

הסיפור הריאלי

מאת: מנוחה גלבוש

התפתחותו הרוחנית, הריגשית והחברתית.

חשיבותה של הלשון בספרות הילדים היא כמיומנות הפותחת לפני הילד את עולם היופי, את דלתות עולם אמנות השיר ואמנות הסיפור:

"מערץ הייתי את הספרים [...]. לתיבות הקסמים האלו— [...] אני חב תודה על פנישותי הראשונות עם היופי"1.

ג. הסיפור הריאלי בגילים שתיים עד חמש

עקרונית עומדת ספרות הילדים הטובה, הריאליסטית באופיה, במבחן האמנות. ברם, כדי להגיע לידי שלמות, עליה להתקבל על לבו של הילד הקורא, בין בשמיעה, בתיווך ההורים, בשלב ראשון, ובין בקריאה עצמית, לאחר רכישת מיומנות הקריאה בשלב שני. להתקבל על לב הילד הקורא— פירושו כאן לעמוד אף במבחן פסיכולוגי.

1. ז'אן-פול סארטר — 'המלים' תרגם אהרון אמיר, ספרית פועלים, מרחביה-תל-אביב, 1966, עמ' 52.

א. תפיסות מודרניות-ריאליסטיות

אחת התפיסות המודרניות, החשובות ביותר לעניין ספרית הילדים, היא זו הבוחנת את מערכת היחסים בין העולם לבין היוצר והקורא. בתרבות הכתובה ("המערבית", כמובן) לא היה טכסט מושלם, מבלי שהיתה בו נטייה להביע את הסביבה. המונח Milieu הפך להיות מונח יסוד בזרמים ספרותיים נוסוימים. השקפת העולם של המספר מובעת בצבעים, אשר בהם אייר וצבע את תמונת הסביבה — המילייה. היצירה מגיעה לשלמותה בידי הקורא — עם קריאתה.

ב. היבטים לשוניים

הוודעות אל המציאות הסובבת מועידה תפקיד נכבד ביותר להתפתחות הלשונית של הקורא-השומע הצעיר. הלשון היא המדיום המרכזי באמנות הסיפור, כמו הצבע באמנות הציור. בהוודעות אל הלשון קיים החוק המפורסם, בדבר דרך התפיסה מן המעגל הקרוב אל הרחוק. דרך תפיסה זו, מן הלשון המסמנת אל הלשון המסמלת והמושגיית, נמצאת בראש סולם התפתחותו של הילד —

על היצירה הספרותית להתאים להתפתחותו הריגשית והרוחנית של הילד, רבות התפתחותו הלשונית והמושגית. בשלבים הראשונים מכיר הילד את סביבתו הקרובה בלבד על כל אשר בה — דוממים, בעלי חיים, בני אדם ואף חלק זעיר ממערכת היחסים המתקמת בסביבה מצומצמת זו. הווה אומר, שמעגל ההיכרות של הילד הוא קטן, והכרת הסביבה הקרובה מתרחשת תמיד כשהילד במרכז, זאת, לצורך ביטחונו העצמי. שכן ללא ביטחון עצמי, ללא הרגשת מרכזיות, לא יוכל הילד "להפליג" להכרת הסביבה, הוא יהיה חרד שמא יאבד את בסיסו המרכזי.

בהבדל מן המונח "סביבה", מכנים את הסביבה המצומצמת בשם "מקום", כלומר בגילים 2 — 4 (5) הסיפור הריאלי לילד הוא "סיפור מקום". המושג "ריאלי" מצטמצם למושג זעיר וגשמי — "מקום" ובו נכללים: ההורים, הפצי הילד, בגדים, רהיטים, כלי אוכל, צעצועים וכן חיות בית, אם ישנן כאלה. צימצומו של מעגל זה בא גם משום מוגבלותו הפיסית של הילד שאינו יכול לנוע בחופשיות וכן בגלל מוגבלותו הריגשית והרוחנית. ברם, המעגל הסוגר על הילד מגיל שנתיים עד גיל ארבע אינו נוקשה, למעשה הוא גמיש ומתרחב באטיות.

עם ההתקרבות לגיל ארבע-חמש, רוכש לו הילד נסיון ב"מעגל שנתרחב". ככל שגדל הילד, גדל מעגלו המקומי, וכשגדל מעגלו יש בו מקום לילדים נוספים. מומונט ה"אתה" חודר לסביבתו. מזי שנה בשנה נוספים בעולמו מוטיבים חדשים — ומכאן מוצאים הם את מקורם בספרות הילדים.

עניין הקריאה מקביל לעניין המשחק. בגילים הנזכרים, אין ילד משחק עם ילד אחר, אלא ליד ילד אחר. כל ילד שומר על מעגלו הסביבתי, הרוחני והסיפורי למען הדיוק הייתי רוצה להרחיב מעט את המונח "סיפורי מקום". אין הכוונה כאן אך ורק להצבעה על חפצים, על בעלי חיים, על צעצועים ועל בני אדם בתחומי "המעגל" שסביב הילד; אלא הכוונה היא גם לפרש ולהצביע על היחסים שבקרב אוכלוסייתו של המעגל הקטן. כאן מקבל מעגל זה עומק חברתי וממנו נובעים מושגי יסוד שבהם משתמרים שים בעולם הקטן. "המעגל" מקבל נפח, מקבל עומק, והוא בדרכו להתכדרות. ראה סכימה עמוד 34.

ד. דוגמאות של "סיפורי מקום" לגילאי

2 — 4 :

בן-שנתיים דני / מאת מרים ילן (שטקליס)
בן-שנתיים דני,
דני כבר גדול.
דן הכל יודע,
דן מבין הכל.
בן-שנתיים דני —
דני כבר גדול.
יש לו שתי עיניים
דן רואה הכל.

2. מתוך 'שיר הגדי', מרים ילן שטקליס, "דביר", תל-אביב (בלא ציון השנה), עמ' 16.
אף כי לפנינו שיר, לא אעסוק כאן בניחותו הפיזי, אלא ברעיונו הסיפורי, וכך אעשה כאן גם בשירים אחרים. ההיבטים הפיזיים בשיר זה נידונו במאמרי "היענות אמנותית לפסיכולוגיה של הילד", "הד הגן" תוברת ד' [מ'], אייר תשל"א, עמ' 338-341.

צפורי הזהרי :

צפורי, הזהרי,
עופי, עופי, מהרי !
החתול לוטש עיניו
מחדד את צפורניו.
עופי לך מהענף,
צפורי,
מהרי,
צפורי, הזהרי !

גם כאן החשיבות אינה בהכרת
הציפור או בהכרת החתול או בהכרת
שניהם גם יחד, אלא בהכרת חוקי
החיים. שיר זה, אף מביא את הילד
להתוודעות אל רגש הרחמים שבו כלפי
הציפורים. זהו שלב חשוב בהתוודעות
הילד אל עצמו. (נקודה זאת, אגב, היא
אחד מן ההדגשים החשובים אשר שם
אריסטו ב'פואטיקה' על הטרגדיה).

גם ב"בא ראה, בא ראה" (1) מתוודע
הילד אל עולמו של החלזון, רוכש מידע
רב עליו ועל דרך חייו :

בא ראה, בא ראה —

איזה פלא והפלא :

מביתו העגלגל

חלזון קטן יוצא.

מחושיו ישלח קדימה

להריח ולבלוש

והנה לאט מגיח

מן הבית גם הראש

הסתכל-נא, הסתכל —

3. מתוך הספר 'אני שר מאשר' מאת אנדה עמיר
פינקרפלד, ציורים : נחום גוטמן, "מסדה", גבע
תיים — רמת-גן, 1973.

4. מתוך הספר 'שמחת צפרים' מאת חנן שדמי,
ציורים : אבי מרגלית, "מסדה", גבעתיים — רמת-
גן, 1973.

יש לו שתי עיניים —
מי צבע אותן ?
שתי עיניו של דני —
ים כחול צבען.
יש כפתור לדני —
אף קטן, רחב.
ראש יש לו לדני —
תלתלי — זהב.
בן-שנתים דני
דני — דך שלי

נומה, דני, נומה,
נומה, גוזלי ...

לפנינו אחד מן הסיפורים הראשונים
שניתן לספר לילד. זה סיפור מפורט על
ילד ועל איברי גופו (רצוי לעיתים להמיר
את השם "דני" בשמו של הילד המאזין).
הילד אוהב לשמוע סיפור מעין זה ובדרך
זו לגלות עצמו בסיפור ובשיר, בכל פעם
מחדש. הסיפור הולם את גיל השנתיים,
כיון שילד בגיל זה עדיין אין בו זהות
עצמית, או זהות "האני". בגיל זה אופייני
דיבור, של הילד על עצמו בגוף שלישי :
מכאן לא "אני בן שנתיים" או "אני
העב", אלא "דני בן שנתיים", או "דני
רעב". בשיר-סיפור זה מתוודע דני אל עצ-
מו. הכרת עולם הדברים הקרוב לו ביותר,
הכרת אברי גופו. על כל אלה ניתן לומר,
בשלב ראשון זה, שהם חלק מהכרת "הא-
ני הפיזיולוגי". ברם, ההתוודעות היא
רחבה יותר — אין זו הצבעה על
איברים בלבד, אלא אף על מושגים :
כחול, גדול, קטן והמספרים אחד ("אף"
או "ראש") ושתיים (עיניים, "שנתיים").
זו היא כבר התוודעות רבת משקל אל
הסביבה.

שיר-סיפור אחר, מתחום הריאליה
הסובבת את הילד, מביא אותו להתוודע
דעות אל עולם החי, על חוקיו האכזריים.

איזה פלא מתחולל :

החלזון עם כל הבית

מתחילים להזדחל.

איזה יופי, איזה חן,

עוד אחד כמוהו אין.

בשני השירים באה על סיפוקה סקרנותו

של הילד, אף הנושאים הם מתחום

מעגלו הקרוב למדי. אלא שאין בשירים

אלה היענות ישירה לצורך של הילד

להיות במרכז. לעומת זאת נענים שירים

אלה לצורך פסיכולוגי עמוק של הילד, ל-

חיזוק תחושת הביטחון שלו—צורך זה

הוא הקצב. משתופס הילד את המיקצב

החוזר, הוא חש עצמו בתוך מוכר, "בתוך

נתפס". מלים, הברות, תרזים ומיקצבים

חוזרים, מגבירים בילד את הבטחון העצ-

מי שלו. בטחון זה נוסך בילד, די כוח

לעזוב תחום מוכר מהיבטים מסוימים

ולכבוש תחומים חדשים — מושגים,

מידע ועוד.

דוגמה נוספת ל"סיפור מקום" אופייני

לגיל הרך הוא הספר 'זרע של צינונית' ⁵,

כדי ליהנות מן הספר ולהבינו זקוק הי-

לד להכרה מוקדמת של תופעת הזריעה

והצמיחה. מבנה הספר הוא — משפט

אחד לכל עמוד ולידו תמונה ההולמת

אותו. משפטים קצרים ופשוטים. מלים

רבות חוזרות על עצמן במכוון. לחזרות

חשיבות פיוטית, פסיכולוגית ולשונית

כאחד, כגון :

"אודי זרע בחצר זרע של צנונית 6 // אמרה לו

אמא : "אני חוששת שזה לא יגדל." // אמר לו

אבא : "אני חושש שזה לא יגדל." // אמר לו אחיו

הגדול : "זה לא יגדל!"

סידרה אמריקאית של ספרי ילדים

בתבנית זאת נקראת Here and there

"כאן ושם", סידרה זאת מיוחדת היא

להדגמת העיקרון של "סיפורי מקום"

במעגלים הסובבים ילדים.

סידרה נוספת המבוססת על הנחה

דומה היא : "Now and then" "עכשיו

ואז". סידרה זאת קשה יותר מקודמתה,

משום שתפיסת הזמן קשה יותר לילד

מתפיסת המקום. אחת הדרכים הראשו-

נות לתפיסת הזמן, בדרך החשיבה של

הילד, היא באמצעות קליטתם של המקצ-

בים בשיר. על כן רבה חשיבותה של

שמיעת שיר סיפורי, בשלבים הראשונים

של שמיעת סיפורים. ברם, תפיסת המקצב

היא בתחום החשיבה המופשטת של הילד

והיא אף מגבירה חשיבה זו ⁷.

ה. המעגל מתעבה

המעגל הסובב את הילד מתעבה והילד

ניסוט מעט מן המרכז הגיאומטרי. ניתן

לראות בשיר הילדים הבא של מרים ילן :

"אבא שלי הוא יודע הכל

אבא שלי יש לו סוס גדול" ⁸

לא אב אבסטראקטי, לא איש שיש לו

סוס, לא רוכב סתמי, אלא "אבא שלי",

שיר דומה, אם יושר, על פרש סתמי —

לא יפעל על הילד אותה פעולה האצורה

במילים "אבא שלי". כך מיוחד הילד אל

"המעגל", או נכון יותר, כך חגים מעגל

גדול יותר סביב הילד. דרך המעגל מכיר

הילד את הסובב אותו, את הסוס, את

5. חנה הורן (עיבדה), 'זרע של צנונית', ציורים :

ברכה פלדמן, הוצאת "אצלנו", תל-אביב. [ללא

ציין שנה].

6. הסימן // מסמן מעבר לעמוד חדש.

7. לעניין זה אקדיש מאמר מיוחד על השירה

לילד הרך.

8. מרים ילן שטקליס — "בחלומי", "דביר", תל-

אביב, עמ' 16.

פלוטו הוא כלבו של הקיבוץ, ולא רק של גדי. מבחינת הדגם המשורטט, שהצעתי אין זה מועגל עוד אלא אליפסה. מוקד האליפסה אינו נמצא במרחק שווה מהי קפה, כפי שהדבר במעגל. שטח שבו יש "מקום" רחוק וקרוב. סביבתו של הילד, בסיפור זה מתרחבת והולכת:

"קרע את החבל. נח תבהבו / קפץ חיט מהר ונשא רגליו, / הוא רץ בדרך, הוא רץ בש- דות. / את מי הוא יפגוש מענין מאוד ו"

כאן מתרחבת הסביבה אל מעבר למלר- נת הכלב. ועם פלוטו רץ הילד (הקורא) בשדות, פוגש הוא עולם חדש, רחוק מעט, שנמצא בגבול הרחוק של האליפסה שעדיין קרובה מאד למעגל. הסיור בעולם החי, הפגישות עם הצפרדע, הדג, הפרפר, הפרח והפרה — את כל אלה עושה הילד בעזרתו של פלוטו.

בעת הריצה במרחב מתוודע הילד אל חידת ההשתקפות בבריכה. ברובד ראשון אין חידת ההשתקפות אלא תופעה ריאלית, אלא שברובד עמוק יותר — היא חידת חיים וקיום עמוקה, שהגיעה למי- צוייה ב"הבריכה" של ח"נ ביאליק. התור- דעות אליה אפשרית לילד רק בזכות העי- צוב הפיזי המתווך. זאת אותה חידה שפוגשים בה בשיר אחר של לאה גולדברג: מציאה 11

10. לאה גולדברג, 'מציאה' בתוך "מה עושות האילות", ציורים: אריה נבון, ספרית פועלים, עמ' 31-32.
9. לאה גולדברג, 'איה פלוטו', ספרית פועלים, מרחביה, תשי"ז (1957).

התימת הסוסי, את העבודה של חריש בשדה, כאן קיימים לא רק אובייקטים להצבעה בסביבה הקרובה, אלא כאן קיימת כבר מערכת יחסים שלמה: "סיפור מקום" אופייני לילד, שמקום גדולו בכפר. אחד הסיפורים הראויים ביותר לעיון מפורט הוא "איה פלוטו" מאת לאה גולדברג:

למעשה זה הוא סיפור על דרך חייו של כלב בשם פלוטו. פלוטו קשור, אם כי אינו אוהב להיות קשור; מזונו — מרק ועצם; תכונותיו — אהבת החופש והרי- צה בשדות. דרך עיני הכלב מתוודע הילד הקורא (או השומע את הסיפור מפי מבוגר) אל הצפרדע, אל צבעה, אל קול- תיה ואל מקום חייה. כן מתוודע הקורא הקט אל הפרה, אל הפרפר ואל הדג. פלוטו אינו סתם כלב — הוא כלב של ילד, ועל כן מעורב בו הילד השומע את סיפורו. למן תחילתו — הילד נתון בתוך מעגל ההתרחשויות. הסיפור מעוטר ומ- חורז בידי לאה גולדברג כלהלן:

'פלוטו כלבלב מקבוץ מגידו. / יש לו הכל: מרק ועצם, / זה טוב ויפה. אבל בעצם, / נמאס לו לשבת כך לבדו." //

החרוזים בונים מעגלי היכרויות בתחומי הלשון, בפרט לגבי מלה כל כך בלתי נתפסת כמו "בעצם". זאת ועוד, החרוזים מגבירים את תחושת החזרה ואת ההיכ- רות עם דברים שמכבר. לאת חשיבות משנה, מאחר שהסיפור הזה הוא דוגמא להסתתו המעודנת של הילד מן המרכז אל הפריפריה. המוכרות באמצעותם של החרוז ושל החזרות למיניהן מפצה קמעא את הילד על שאיננו עוד במרכז:

סיפוריה של מציאות מתרחבת ומשתנה,
מתעבה ומעמיקה.

יש ובמעגל הסובב מתודע הילד אל
תופעות חיים מהותיות, כמו: לידה, גמיר-
לה, אימוץ, בדידות ומוות. היוודעות זאת
עשויה להיות חריפה וקשה, והיכולת
לעכלה בדרך ישירה — קשה. אחת הדרך
כיום היא היוודעות לתופעות חיים
מהותיות באמצעותה של הספרות; ואף
כאן — בעקיפין. נזכיר כאן יצירות
אחדות:

השיר "יש אחות לגיר" 11 יש בו התמוך-
דות עם הבעיות של לידת אחות;
השיר "מכתב" 12 — התמודדות עם
בעיית נכות.

השיר "אבא שלי" 13 — התמודדות עם
הבעייה של מות אב; וכן שירה של אנדה
"לאן הלך סבא", 14 שאף בו התמודדות
עם בעיית המות.

אחד הספרים, שסיפוריו מביאים להת-
וודעות (לעיתים מסומלת) עם בעיות
חיים עמוקות, הוא הספר 'מלא ספורים'
של תקוה שריג 15. בסיפורים רוויי משר-

חברים, מי יודע
מה מצאתי ברחוב?
לא מטמון ולא מטבע
מצאתי ברחוב,
לא עלה ולא פרח,
לא כפתור מנצנץ,
מצאתי בדרך
מתחת לעץ.

חתיכה של שמים
מצאתי ברחוב,
בשולית המים
תחת עץ שברחוב

חתיכה של שמי תכלת
עמקה וצלולה,

כך, פשוט היא מטלת
השולית הגדולה
וגם קרן שובבת
שברירים — שברירים,

בשולית מהבהבת
במים טהורים,
ואורות העיניים

ומה טוב לי, מה טוב:
חתיכה של שמים
מצאתי ברחוב.

ההיוודעות לחוקי החיים ומגבלותיהם
היא שלב נוסף בהתפתחות זו. יש מי שגר
ביבשה, ויש מי שגר מתחת למים, יש
היודע לעוף ויש היודע לרוץ 16. בסיפורה
של לאה גולדברג אין איפוא רק היוודעות
חיצונית אל סביבה גלויה, אלא יש גם
משום היוודעות אל תהליכים פנימיים
הסמויים מן העין.

דומה, ש'איה פלוטו' הוא סיפור פשוט,
ולא היא. תחומים נרחבים של מציאות
גלוייה וסמוייה על חוקים שקופים
ושאינם שקופים מקופלים בסיפור זה.
סיפור ריאלי זה ודומים לו הם איפוא

11. המוטיב הזה בא לידי ביטוי קטום בספרו של
דן פגיס 'הביצה שהתחפשה' (סיפר וצייר דן
פגיס, עם עובד, תל-אביב תשל"ג).

12. מרים ילן — 'שיר הגדיל, דביר, תל-אביב,
עמ' 22;

13. מרים ילן — 'יש לי סוד', דביר, תל-אביב,
עמ, 70-71;

14. מרים ילן — 'בחלומי', דביר, תל-אביב, עמ'
16;

15. אנדה עמיר פינקרפלד — 'אני שר מאושר',
מסדה, גבעתיים — רמת-גן 1973, עמ' 55.

16. תקוה שריג, 'מלא ספורים', הקיבוץ המאור
חד, רמת-גן תשל"ג (1972). אם כי ספר זה נזכר

בה, על הכלבה לאסי, מקופלים עולמות על סודות חייהם: לידה-ושגרה, אימוץ, מחלה, גסיסה, מוות. בשירים — סיפורים אלה נמצא הילד, הקורא והשומע, במרפא, והוא מתוודע אל בעיית האחות החדשה במשפחה ואל בעיית המוות של האב או הסב. אין ספק שסיפורים בעלי מוטיבים אלה, בעיקר משום עיצובם האמנותי, מתאימים לקצה העליון של קבוצת הגיל שתיים — ארבע (חמש) ואולי מתאימים הם לראשית קבוצת הגיל השנייה לענייננו — ארבע (חמש) — שבע.

לסיורו של שלב ראשוני זה אזכיר את הספר הפופולארי 'פו הדב': זו לאחר הפתיחה מסופר על פו, שמטפס על העץ, כדי להגיע אל הדבש שבראשי, אלא שפו נפל מטה אל תוך שיח קוצים. וכך הן המלות של הסיפור: "הוא (הכוונה לפו הדב-מ"ג) זחל ויצא מתוך שיח הקוצים, נער את הקוצים מעל חטמו ושקע שנית בהרהורים. והרא"ן שון, שהרהר בו, היה כריסטוף רובין.] — זה הייתי אני? — שאל כריסטוף רובין. משתומם ואינו מאמין למשמע אזניו.

— כן. אתה.

כריסטוף רובין לא ענה דבר, רק עיניו להטו ופניו הסמיקו והלכו] " (שם עמ' 13)

לו נסיתי לאפיין את כל התורה כולה על רגל אחת, הייתי בוחרת במשפטו של כריסטוף רובין: "פו אוהב ספורים על עצמו". קרי על גופו וסביבתו הקרובה.

ו. גילאי 4 — 6.

מהיבט עקרוני, אין הבדל בין הסיפורים

הריאליים המסופרים בראשית השלב לבין אלה המסופרים בסופו. אך בכל זאת יש להבחין בין גיל לגיל ביכולת של תפיסת המציאות על חוקיה הסמויים יותר. כושרו של הילד לחדור לסיפור, לחשוף ולתפוס תהליכים וחוקים, הוא בכח האינטואיציה והחשיבה המופשטת שהתפתחו בו, כלומר: אל תוך "סיפורי המקום" המיוחדים שלו, חודרים "סיפורי מקום" של אחרים. הילד מוצא עצמו בתוך מעגלו — כדורו, שהתרחב כבר במידה מספקת, כדי להכיל גם ילדים אחרים ומעגלותיהם.

הנה כי כן הייתי מציעה להמשיך בדרך הסכימה:

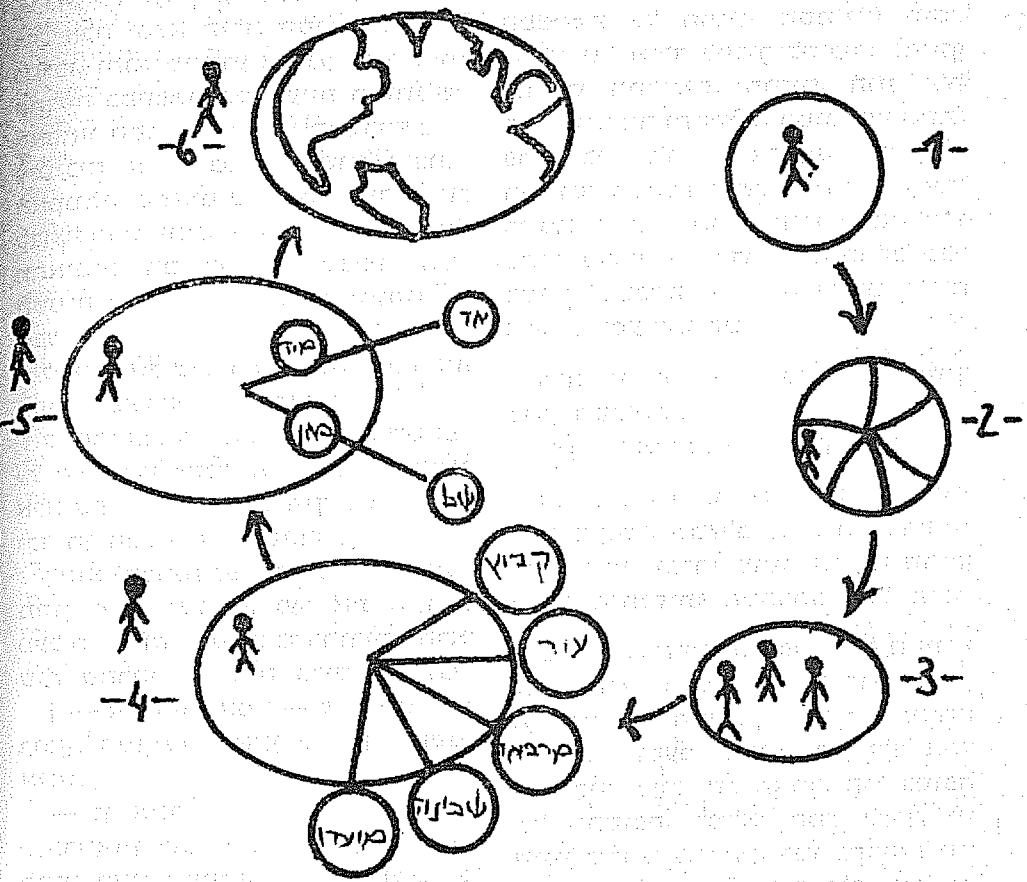
כאן שני אלמנטים חדשים של איכות:

א. יש בכוחו של ילד ליהנות מ"סיפורי מקום", שבשלב קודם היו בבחינת עולם רחוק ובלתי מושג. אך לא הרחק מעבר להתנסותו המתרחבת של הילד.

ב. אם בראשית תקופת הגיל השוויוני את תהליך הבנת הסיפור להתפתחות התהליך של המשחק, שבו ילד משחק ליד ילד, ומעגל מקומי של ילד אחד הוא ליד מעגלו של האחר, הרי בסופה של התקופה, בגילאי חמש לערך, יש שינוי מהותי במשחק, כמו בקריאת סיפורים: ילד משחק עם ילד, וכך גם

כאן נקבוצת הגיל של הקריאה המוקדמת, הוא עשוי להתאים לשלבים גבוהים יותר.

17. א. א. מילן — 'פו הדב', ציורים: ארסנט ה. שפארד, תרגמו מאנגלית: ו. ישראלית וא. ד. ש' פירא. מהכרות לספרות, תל-אביב תשי"א.

התפתחות קהילה
 1. איש בודד
 2. קבוצה
 3. קהילה
 4. קהילה עם שירותים
 5. קהילה עם מוסדות
 6. קהילה גלובלית

התפתחות קהילה
 1. איש בודד
 2. קבוצה
 3. קהילה
 4. קהילה עם שירותים
 5. קהילה עם מוסדות
 6. קהילה גלובלית

בסיפור — מוצא עצמו ילד אחד במעגלו
— עולמו של ילד אחר. התרחבות המעגל
חובקת מעגלים קטנים, שהמעבר בי-
ניהם אינו מקשה עוד על הילד. עם
התרחבות זאת בטל למעשה המינוח המ-
צומצם של "סיפור מקום", מעתה ידובר
על "סביבה" או על "מציאות" או על
סיפור ריאלי.

ז. הסכימה הכוללת

השלבים ההתחליים, שעליהם בלבד עמ-
דנו כאן, מתרחבים והולכים, ואפשר לב-
טאם בסכימה הבאה: **התחילת סיפור ריאלי**
תהליך זה, שתחילתו סיפור ריאלי,
כשעדיין הריאליה היא מצומצמת ומצ-
טמצמת לסביבתו הקרובה של הילד,
סופו — ריאליה מקיפה, על עומקה

הגיאוגרפי, האנושי והחברתי. בראשיתו
של תהליך זה, בעוד ידיעותיו מעטות,
עומד התינוק בעיקר על צרכיו הסוב-
ייקטיביים וסביב היותו במרכז (תמונה
מס. 1). בשלבים הבאים חלים: גידול
"המקום", העמקת המשמעות של הס-
ביבה (תמונות מס. 2; 3) וכן הצטברות
גדלה והולכת של נסיון הילד (תמונות
מס. 4; 5), עד היותו לנער לכל דבר
(תמונה מס. 6). בשלב זה גדל עולמו
הרוחני, החוייתי, הלשוני והאינפורמטיבי
ומתבססת תפיסתו האובייקטיבית. המ-
עברים משלב לשלב מביאים לדרישה
לספרות ריאליסטית רחבה יותר ומקיפה
יותר מההיבטים של נושאה ומושאה.
לא עמדתי על הסיפור הריאלי לגילאי
9—11; לגילאי 11—14 ואף לא לגילאי
(14) 15—18, גיל הנערות. אלה מחייבים
דיון נפרד.